CU PRIVIRE LA DATAREA PRIMELOR TRADUCERI ROMÎNEȘTI DE CĂRȚI RELIGIOASE[1]

DE

ACAD. AL. ROSETTI

Un document publicat în 1952, în Polonia, într-o colecție de documente medievale, și semnalat în istoriografia noastră de Șerban Papacostea, cercetător științific la Institutul de istorie al Academiei R.P.R., într-o comunicare ținută recent[2], dovedește, fără posibilitate de îndoială, existența în 1532 a unor traduceri romînești a *Evangheliilor* și a *Epistolelor lui Pavel*, pregătite în Moldova în vederea tiparului, sub înrîurirea Reformei lui Luther.

Documentul în chestiune este o scrisoare a unui anonim, adresată probabil la Cracovia (face parte din corespondența lui „Nicolai Pfluger"). Se arată într-însa că un „doctor"[3] din Moldova, „om în vîrstă", cunoscînd limba polonă și latină, a sosit la Wittemberg, spre a-l vedea pe Martin Luther. Noul venit are intenția să editeze la Wittemberg, în limbile polonă, germană și romînă, cele 4 Evanghelii și Epistolele Sf. Pavel. Corespondentul își exprimă mirarea că traducerea nu s-a făcut la Cracovia, unde se găsesc destui „doctori" în materie[4].

---

[1] Comunicare prezentată în ședința Subsecției de știința limbii și literatură a Academiei R.P.R., în ziua de 19 februarie 1958.

[2] Șerban Papacostea, *Moldova în epoca Reformei. Contribuție la istoria societății moldovenești în veacul al XVI-lea*, comunicare ținută la Institutul de istorie al Academiei R.P.R. în ziua de 23 ianuarie 1958.

[3] Doctor = „posesor al unor titluri academice"; deci: „bărbat învățat".

[4] Iată textul scrisorii (*Acta Tomiciana*, XIV, Posnan, 1952, p. 203; vezi Șerban Papacostea, *op. cit.*): (Ex litteris Nicolai Pfluger).

„Dives quidam doctor ex Walachia, vir canus, qui non germanice, sed latine et polonice loquitur, venit Wittembergam, ut videat audiatque Martinum Lutherum, vultque quat-

BDD-A10394 © 1958 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:57:15 UTC)

Existența, în prima jumătate a secolului al XVI-lea, a două versiuni românești ale *Evangheliarului* și ale *Apostolului* (cuprinzînd și epistolele lui Pavel), în grupul de traduceri localizate în Maramureș și în nordul Ardealului vecin, a fost semnalată de mult și este admisă îndeobște[1]. Existența unor traduceri românești efectuate în Moldova este însă un fapt cu totul nou; el nu trebuie să ne surprindă, dat fiind puternicul ecou pe care l-a stîrnit Reforma lui Luther, în Moldova, în prima jumătate a secolului al XVI-lea, mai întîi în mediul orășenesc, format din elemente în majoritate străine, și apoi în populația românească. Se știe că Johann Honterus, reformatorul sașilor din Brașov, vizitase Moldova înainte de 1540[2]. În jurul anului 1540, o mare parte a populației catolice din Moldova aderase la Reformă[3].

Anul 1532, cînd scrisoarea citată atestă existența traducerii românești a unor cărți de slujbă, confirmă datarea propusă de noi mai demult pentru

---

tuor Evangelia et Paulum in lingua walachica, polonicaque et teuthonica excudi curare, quasi Cracoviae in Universitate tam eruditi doctores non sint. Miror tamen senem doctorem sic infatuari a seductore isto et tam longe ex sua provincia Wittembergam evocari.

Datum feria 2 post Laetare 1532".

În traducere românească (de I. Fischer și Vlad. Iliescu):

„Un învățat bogat din Moldova, bărbat în vîrstă, care nu vorbește nemțește, ci latinește și polona, a sosit la Wittemberg ca să-l vadă și să-l audieze pe Martin Luther și vrea să îngrijească de tipărirea celor patru Evanghelii și a (epistolelor) lui Pavel în limba română, polonă și germană, ca și cum în Universitatea din Cracovia n-ar exista învățați atît de eruditi. Mă mir că un învățat bătrîn s-a lăsat într-atît ademenit de seducătorul acela (= Martin Luther) și adus de atît de departe, din provincia lui, la Wittemberg. Dat la 11 martie 1532".

[1] Vezi cartea noastră *Limba română în secolele al XIII-lea—al XVI-lea*, București, 1956, p. 54 și 56. După ce majoritatea cercetătorilor au adoptat părerea lui N. Iorga, că traducerile „rotacizante" datează din a doua jumătate a secolului al XV-lea, ca rod al propagandei husite, aceiași cercetători și-au schimbat părerea, adoptînd datarea din prima jumătate a secolului al XVI-lea, sub influența Reformei lui Luther (vezi Rosetti, *op. cit.*, p. 53 și urm., 191 și urm.)

În timpul din urmă, însă, mai mulți cercetători au revenit la datarea din secolul al XV-lea și la propaganda husită. Vezi V. F. Șișmarev, *Romanskie iazîki iujnovostocinoi Evropi i naționalnîi iazîk Moldavskoi SSR*, în „*Voprosî iazîkoznaniia*", 1952, nr. 1, p. 98, D. Macrea, în „*Limba rom*"., an. III, 1954, nr. 6, p. 11—12 și P.P. Panaitescu, în *Viața feudală în Țara Românească și Moldova*, București, 1957, p. 511.

[2] Karl Kurt Klein, *Der Humanist und Reformator Johannes Honter*, Hermannstadt — München, 1935, p. 75; pentru Reforma în Transilvania, vezi lucrarea noastră mai sus citată, p. 57 și urm.

[3] Șerban Papacostea, *op. cit.* și N. Drăganu, în lucrarea sa *Histoire de la littérature roumaine de Transylvanie, des origines à la fin du XVIIIe siècle*, Bucarest, 1938, p. 36 și urm. Drăganu datează primele traduceri românești din anii de domnie ai lui Despot-vodă (1561—1563), în Moldova. Activitatea reformată în Moldova, sub acest domn, a fost într-adevăr intensă, dar, după cum am arătat mai de mult (*op. cit.*, p. 200), datarea propusă de Drăganu se lovește de faptul că în 1561 cărțile de slujbă fuseseră de mult traduse în românește, iar unele din ele tipărite de Coresi, care își începe activitatea tipografică în 1559.

BDD-A10394 © 1958 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:57:15 UTC)

primele traduceri romînești de cărți religioase efectuate sub influența Reformei lui Luther : între 1530 și 1559[1].

Datarea noastră se potrivește atît pentru traducerile așa-zise ,,rotacizante", efectuate în Maramureș și în nordul Ardealului vecin, cît și pentru traducerea *Evangheliarului* și a *Epistolelor lui Pavel*, făcută în Moldova, conform informației inedite din 1532. Aceasta înseamnă că nu socotim posibil de a identifica traducerile menționate în scrisoarea din 1532 cu traducerile efectuate în Maramureș și în nordul Ardealului. Într-adevăr, nu credem că particularitățile de limbă ale acestor texte ar putea fi localizate în Moldova[2]. E adevărat că N. Drăganu împărtășește această părere, în termenii următori : ,,Particularitățile dialectale, precum și arhaismele, caracteristice pentru cele mai vechi manuscrise romînești, vin din Moldova secolului al XVI-lea, o dată cu rotacismul, și se pot explica astfel"[3].

Motivele pentru care această explicație nu poate fi admisă sînt următoarele : traducerile așa-zise ,,rotacizante" au o limbă cu puternice particularități dialectale, care nu se regăsesc decît izolat, în Moldova, în secolul al XVI-lea. Rotacismul, de exemplu, apare numai sporadic, în Moldova, în secolele al XV-lea și al XVI-lea, pe cînd în textele maramureșene el este un fenomen general[4]. Nici particularitățile de vocabular ale primelor traduceri romînești nu ar putea să fie localizate în Moldova[5].

Iată motivele pentru care socotim că traducerile așa-zise ,,rotacizante" nu pot fi localizate în Moldova, ci în regiunile arătate din Ardealul vecin.

Aceste considerente ne duc în mod firesc la concluzia că în prima jumătate a secolului al XVI-lea au existat mai multe centre romînești reformate, în Ardeal și în Moldova, unde s-au tradus cărțile de slujbă în romînește[6]. Concluzia noastră e justificată de informațiile pe care le avem despre puterea curentului reformator și zelul aderenților la noua credință, atestate de izvoarele contemporane.

E de nădăjduit că noi descoperiri, în arhivele locale, vor aduce materiale prețioase pentru lămurirea problemelor pe care le-am evocat în rîndurile de mai sus.

---

[1] Vezi Rosetti, *op. cit.*, p. 60 și 204.

[2] Localizarea traducerilor rotacizante în Maramureș și în nordul Ardealului vecin a fost susținută de N. Iorga, în 1904, în *Istoria literaturii religioase a romînilor pînă la 1688* (p. 19,26) cu argumente convingătoare.

[3] *Op. cit.*, p. 40.

[4] Rosetti, *op. cit.*, p. 111, 41—42, 108—113.

[5] *Ibidem*, p. 193—194.

[6] Vezi expunerile noastre din 1921 și 1923—1924, reproduse în lucrarea noastră *Mélanges de linguistique et de philologie*, București—Copenhaga, 1947, p. 541 și 544—546.

BDD-A10394 © 1958 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:57:15 UTC)